

พระบรมราโชบายทางการ เมืองของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

นางสุทธี จันทร์รัตน์

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคณะหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2530

ISBN 974-567-643-8

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

012440

10292566

THE POLITICAL STRATEGY OF KING RAMA II

Mrs. Suttinee Chuntararat

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

For the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1987

ISBN 974-567-643-8

หัวข้อวิทยานิพนธ์ พระบรมราโชบายทางการ เมืองของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
โดย นางสาวสุทธินิ จันทร์รัตน์
ภาควิชา ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ปิยนาท บุนนาค

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรากัย)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ วิชาสงวณ พงศบุตร)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(ศาสตราจารย์ ปิยนาท บุนนาค)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ธีรวัต ณ.ป้อมเพชร)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ณรงค์ พ่วงพิศ)

หัวข้อวิทยานิพนธ์ พระบรมราโชบายทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ชื่อ นางสุทธินี จันทร์รัตน์
อาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ปิยนาด นูนนาค
ภาควิชา ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา 2529

บทคัดย่อ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ บ้านเมืองยังไม่มั่นคง เกิดความขัดแย้งทางการเมืองภายใน และภายนอกพระราชอาณาจักร แต่พระองค์ทรงสามารถปกครองบ้านเมืองได้อย่างสงบ จนกระทั่งกล่าวได้ว่า เป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองปราศจากการทำศึกสงคราม ใหญ่กับประเทศเพื่อนบ้านดังแต่ก่อนและบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและศิลปวัฒนธรรม ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับพระบรมราโชบายทางการเมืองของพระองค์ จึง เป็นสิ่งที่น่าสนใจ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษา พระบรมราโชบายทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยจะพิจารณาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดพระบรมราโชบายทางการเมืองของพระองค์ จุดประสงค์ในการดำเนินพระบรมราโชบาย วิธีการดำเนินพระบรมราโชบายทางการเมือง และผลของการดำเนินพระบรมราโชบาย เหล่านี้

ผลของการศึกษาพบว่า ประสบการณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตั้งแต่พระเยาว์ ประกอบกับสถานการณ์ทางการเมืองในสมัยนั้น เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการกำหนด และดำเนินพระบรมราโชบายทางการเมืองของพระองค์ ที่สำคัญ 2 ประการคือ พระบรมราโชบายสร้างเสริมความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดจนความสงบภายในราชอาณาจักร และพระบรมราโชบายต่างประเทศ เพื่อสร้างความมั่นคงทางการเมืองของราชอาณาจักร

การดำเนินพระบรมราโชบาย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ประการแรกนั้นคือ การควบคุมอำนาจของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง ให้อยู่ในดุลย์อำนาจซึ่งกันและกัน มิให้อำนาจตกอยู่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากเกินไป ทรงปรับปรุงระเบียบควบคุมสังคมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น หรือกับพยายามให้แนวทางปฏิบัติตน ในการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยผ่านทางพุทธศาสนา วรรณกรรม และการละคร ส่งผลให้สถาบันพระมหากษัตริย์ ภายใต้ราชวงศ์จักรีมีความมั่นคงขึ้น ประชาชนมีสภาพความ มั่นอยู่ที่ดีขึ้น

สำหรับการดำเนินพระบรมราโชบายค้ำประเทศ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ประการที่ 2 ทรงพยายามรักษาอำนาจเหนือเมืองประเทศราชไว้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งโดยสันติวิธีและการใช้กำลังทหาร เครียมบ้านเมืองให้เข้มแข็งมั่นคง พร้อมทั้งกำลัคน และอาวุธยุทธโปกรณ์ สร้างความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านและประเทศตะวันตก ทั้งในลักษณะมิตรและศัตรู เพื่อสร้าง เสริมความมั่นคงของราชอาณาจักร ส่งผลให้ไทย สามารถรักษาประเทศราชไว้ได้ดั้งเดิม หัวเมืองใหญ่ ๆ ได้รับการปรับปรุงให้เข้มแข็ง ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก ยังเอื้อต่อความมั่นคงของราชอาณาจักร ด้านการสะสม อาวุธปืน การสืบข่าวการเมืองค้ำประเทศ และการขยายตัวของกิจการค้าต่างประเทศ ทำให้รัฐมีเงินไปทำนุบำรุงประเทศมากขึ้น

กล่าวได้ว่า การดำเนินพระบรมราโชบายทางการเมือง ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ และราชอาณาจักรมั่นคงขึ้น บ้านเมืองปราศจากสงครามใหญ่ ๆ เศรษฐกิจ และ ศิลปวัฒนธรรมเจริญขึ้น

Thesis Title The Political Strategy of King Rama II
Name Mrs. Suttinee Chuntararat
Thesis Advisor Professor Piyanart Bunnag.
Department History
Academic Year 1986

ABSTRACT

When King Rama II ascended the throne as the second king of the Chakri Dynasty, there were considerable internal and external conflicts. However, he was able to cope with the situation and to rule the country peacefully. During his reign, the country did not have to fight big wars against any neighbouring countries as she did before, and the economy flourished. The reasons for his success and the strategy he used were of special interest to this researcher.

The main purpose of this thesis is to investigate the factors that influenced the determination of the policy, the objectives, the methods and the consequences of the policies of King Rama II.

The results of the research show that two factors influenced his determination of political strategy i.e., his youthful experiences and the political situation during that period. His policy was twofold: 1) to reinforce the stability of the monarchical institution and to maintain peace in his realm, and 2)

to establish foreign relationships for the security of the kingdom.

In pursuing the first objective, he controlled the authority of his relatives and nobles by maintaining a balance of power. He also revised social regulations for his people and tried to suggest norms of social behavior through religion, literature, and drama. This resulted in a strengthening of the monarchy under the Chakri Dynasty. The kings subjects enjoyed a better life.

To achieve the second objective, he made an effort to retain power over Siam's tributary states. The country was at peace, secure, and in a state of military preparedness. King Rama II established friendly relations with neighbouring and western countries for the security of the kingdom e.g., bought fire-arms, sought intelligence about foreign affairs, and extended trade to increase the state income. He used the money for expenditure to stabilize national security and to increasc prosperity in all aspects.

It can be stated that King Rama II's conduct of politics was one of the important factors which made his reign peaceful, strengthened the monarchical institution, made the kingdom stable, and kept the economy and literature flourishing.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนทำสำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งของ ศาสตราจารย์ปิยนาท บุนนาค อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้ให้แนวทางในการเขียน ตรวจสอบแก้ไข ให้คำแนะนำอันมีค่ายิ่ง ที่สำคัญคือ ความเมตตากรุณา การแสดงออกซึ่งความปรารถนาดี และความเข้าใจที่อาจารย์มอบให้ผู้เขียน เป็นกำลังใจอันสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนมีพลังที่จะเขียนวิทยานิพนธ์นี้จนประสบความสำเร็จ ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งและประทับใจในน้ำใจของอาจารย์ที่มีต่อผู้ เป็นศิษย์เป็นอย่างยิ่ง ขอกราบรำลึกถึงพระคุณอาจารย์ไว้ ณ. ที่นี้

กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ พงศะบุตร และคณาจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอย่างสูงที่กรุณา ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และให้คำแนะนำแก่ผู้เขียนด้วยความห่วงใยมาตั้งแต่ต้น

ขอขอบพระคุณอย่างยิ่งต่ออาจารย์สายชล วรรณรัตน์ ที่กรุณาให้แนวความคิด และคำแนะนำอัน เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการ เขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นอย่างมาก

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร. กุสุมา สนิทวงศ์ แห่งคณะรัฐศาสตร์ ดร. อีรวัด ณ. บ่อมเพชร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อารดา กิระนันท์ แห่งคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์สำรวย คล้ายชม อาจารย์ภาควิชาภาษาต่างประเทศ วิทยาลัยครุอุดมคติ ที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการใช้ภาษาอังกฤษและภาษาไทยให้ถูกต้อง เหมาะสม

ความกรุณาของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ณรงค์ พ่วงพิศ อาจารย์ ดร.ชาติชาย พฒานานนท์ แห่งคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ที่ท่านสละ เวลาช่วยอ่านและให้คำแนะนำแก้ไขให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้เขียนขอกราบขอบ พระคุณไว้ ณ. ที่นี้ด้วย

ความห่วงใย เอื้อเฟื้อ และเอาใจใส่ช่วยเหลือ ของน้อง ๆ ร่วมรุ่นทุกคน โดยเฉพาะ คุณศรีสุพร ช่างสกุล คุณพ่อ คุณแม่ และน้อง ๆ ในครอบครัวช่างสกุล ทุกคน เป็นสิ่งที่ผู้เขียนขอจดจำด้วยความรู้สึกขอบคุณตราบนานเท่านาน

ขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร มหาวิทยาลัยศิลปากร และวิทยาลัยครูอุดรดิตถ์ ที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้า และยืมเอกสาร เป็นอย่างดียิ่ง

การให้กำลังใจ และรับภาระดูแลลูก ๆ อีกสามคน ของคุณโกกรูมิ จันทร์รัตน์ เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผู้เขียนสามารถทำงานวิทยานิพนธ์นี้ได้สำเร็จ ขอระลึกถึงด้วยความขอบพระคุณไว้ ณ.ที่นี้ด้วย

ท้ายสุดนี้ขอขอบคุณ คุณวันเพ็ญ ชาวสะอาด ผู้มีความสำคัญที่สุดในการทำให้ งานเขียนชิ้นนี้สำเร็จ เป็นงานพิมพ์อย่างเรียบร้อยและประณีต

สุทธินิ จันทร์รัตน์

เมษายน 2530

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญตาราง	ท
สารบัญแผนภูมิ	ณ
บทที่	
1 บทนำ	1
2 ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดพระบรมราโชบายทาง การ เมืองของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	4
ประสพการณ์ก่อนขึ้นครองราชย์	4
1. ประสพการณ์ทางการ เมือง	8
2. ประสพการณ์ทางสังคม	17
3. ประสพการณ์ทาง เศรษฐกิจ	22
สถานการณ์ทางการ เมือง	25
1. สถานการณ์ทางการ เมืองภายในพระราชอาณาจักร	26
2. สถานการณ์ทางการ เมือง ระหว่างประเทศ	28
3 พระบรมราโชบายสร้าง เสริมความมั่นคงทางการ เมืองภายใน พระราชอาณาจักร	36
การควบคุมบทบาทและอำนาจพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง	36
1. การขจัดความขัดแย้งทางการ เมืองภายใน	37
2. พระราชทานแต่งตั้งข้าราชการให้พระมหากษัตริย์	39
3. การใช้ความสัมพันธ์ระบบ เครือญาติและระบบอุปถัมภ์ เป็น เกณฑ์ในการแต่งตั้งขุนนาง	43

บทที่

4.	การตั้งตำแหน่งผู้กำกับราชการกรมสำคัญ	49
5.	การใช้กฎหมายควบคุม	55
6.	การส่งเสริมชนชั้นปกครองด้าน เศรษฐกิจ	57
5.1	ให้พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางได้ ผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจจากตำแหน่งหน้าที่	58
5.2	ให้พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางที่ใกล้ชิด ดำรงตำแหน่งสำคัญที่ควบคุมผลประโยชน์ ทาง เศรษฐกิจและการ เมือง	59
5.3	พระราชทาน เบี้ยหวัด	61
	การควบคุมและปกครองหัว เมือง	62
1.	การประนีประนอมกับอำนาจท้องถิ่น	63
2.	การสร้างดุลย์อำนาจระหว่าง เจ้า เมืองใหญ่ ๆ	64
3.	การ เรียก เกณฑ์ผลประโยชน์จากหัว เมือง	66
4.	การแต่งตั้งข้าหลวงไปตรวจสอบราชการ	67
	การจัดระเบียบควบคุมสังคม	68
1.	การปรับปรุงประสิทธิภาพในการควบคุมไพร่	69
2.	การนำหลักปฏิบัติและความ เชื่อทางพุทธศาสนา มาใช้จัดระเบียบสังคม	74
3.	การใช้วรรณกรรม การละคร เป็นสื่อถ่ายทอด แนวความคิด ความประหลาด การปฏิบัติตนในการ สร้างความสัมพันธ์ของบุคคลระดับต่าง ๆ ในสังคม	76
	ผลจากการดำเนินพระบรมราชาไชบายทางการ เมืองภายใน ราชอาณาจักร	81
4	พระบรมราชาไชบายต่างประเทศเพื่อสร้างความมั่นคงของราชอาณาจักร	88

บทที่

การรักษาอำนาจเหนือเมืองประเทศราช	89
1. การปรับปรุงการควบคุมเมืองประเทศราช	91
2. การประนีประนอมกับอำนาจหัวเมืองประเทศราช	95
3. การแบ่งแยกและปกครอง	98
4. การใช้กำลังทหาร	102
การเตรียมป้องกันราชอาณาจักร	108
1. การเตรียมกำลังคน	109
1.1 แก้ไขปัญหาการควบคุมกำลังคน	110
1.2 การสักเลก	110
1.3 การตั้งเมืองใหม่	112
1.4 การอุปถัมภ์ชาวต่างชาติที่อพยพเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักร	113
2. การปรับปรุงหัวเมืองยุทธศาสตร์	116
2.1 การปรับปรุงหัวเมืองยุทธศาสตร์นอกเขตพระนคร	117
2.2 การปรับปรุงหัวเมืองยุทธศาสตร์ในเขตพระนคร	122
3. การเตรียมอาวุธยุทธโปกรณ์	125
4. การเตรียมเสบียงอาหาร	127
5. การเตรียมค้ำจุนการสืบข่าว	129
การสร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศ	133
1. การทำสงคราม	133
2. วิธีการทูต	135
3. วิธีการค้า	136

บทที่

	ผลของการดำเนินพระบรมราโชบายต่างประเทศ เพื่อ	
	สร้างเสริมความมั่นคงของราชอาณาจักร.....	140
5	สรุปการวิจัยและข้อเสนอแนะ	146
	เอกสารอ้างอิง	154
	ประวัติผู้เขียน	169

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับขุนนาง เสนาบดี	45
ตารางที่ 2	ตารางแสดงการค้าเรือในหัวเมืองภาคใต้ในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	120

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1	แผนที่แสดงที่ตั้ง เมืองสำคัญในไทย เขมร ญวน 124
แผนภูมิที่ 2	แผนภูมิสรุปพระบรมราชาไชยชาติต่างประเทศ เพื่อ รักษาความมั่นคงของราชอาณาจักร 145